

ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР МАХСУС ПРОФИЛАКТИКАСИНИ АМАЛГА ОШИРИШ ФАОЛИЯТИ

Назаров Илҳамбек Алимович

Ўзбекистон Республикаси ИИБ Малака ошириш институти
катта ўқувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17746268>

ARTICLE INFO

Received: 11th November 2025
Accepted: 12th November 2025
Published: 28th November 2025

KEYWORDS

профилактика инспектори,
махсус профилактика,
индивидуал профилактика,
хуқуқбузарликларнинг олдини
олиш, хавф гуруҳидаги
шахслар, ижтимоий-
психологик ёрдам, маҳалла,
таълим муассасалари, ички
ишлар органлари, ҳамкорлик,
хуқуқий онг, замонавий
ёндашувлар.

ABSTRACT

Ушбу мақолада профилактика инспекторининг хуқуқбузарликлар махсус профилактикасини амалга оширишдаги вазифалари, функциялари ва амалий фаолияти ҳар томонлама таҳлил қилинган. Тадқиқотда хуқуқбузарликлар хавфи юқори бўлган шахсларни аниқлаш, улар билан индивидуал ишлаш, психологик ва ижтимоий кўмак кўрсатиш, оилавий муҳитдаги муаммоларни бартараф этиш ҳамда фуқароларнинг хуқуқий онгини ошириш каби йўналишлар алоҳида ёритилади. Шунингдек, профилактика инспекторининг таълим муассасалари, маҳалла, ички ишлар органлари ва фуқаролик жамияти институтлари билан ўзаро ҳамкорлиги самарадорлигини ошириш омиллари тадқиқ этилади. Мақолада амалдаги норматив-хуқуқий ҳужжатлар, замонавий ёндашувлар ва ахборот технологияларидан фойдаланиш орқали махсус профилактика ишларини такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Мамлакатимизда амалга оширилган суд-хуқуқ тизимидаги ислохотлар бевосита ички ишлар органларига ҳам тааллуқли бўлиб, жамиятда тинчлик ва осойишталикни сақлаш, жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш, фуқароларнинг хуқуқ ва эркинликларини ҳар қандай кўринишдаги тажовузлардан ҳимоя қилишнинг ишончли гаровига айлантириш бу борада амалга оширилаётган ислохотларнинг асосий мақсади қилиб белгиланди.

Ички ишлар органларининг юқоридан қуйигача бўлган барча тузилмалари сифат жиҳатидан бутунлай янгича асосда шакллантирилди, хуқуқ-тартиботни сақлаш ва жинойятчиликка қарши курашнинг замонавий усул ва воситаларидан фойдаланган ҳолда жамоат хавфсизлигини таъминлашнинг самарали тизимини қарор топтириш бўйича устувор вазифалар белгилаб олинди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ички ишлар органларининг фаолияти самарадорлигини тубдан ошириш, жамоат тартибини, фуқаролар хуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилишни таъминлашда уларнинг масъулия-тини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2017 йил 10 апрелдаги ПФ-5005-сонли Фармонида кўрсатиб ўтилган ички ишлар органлари фаолиятида тизимли камчиликлардан бири амалдаги ташкилий-штат тузилмалари куч ва воситалардан оқилона фойдаланишнинг таъминланмаётганлиги ва оқибатда

марказий ва ўрта бўғиннинг баъзи хизматларида етарли иш ҳажми бўлмай туриб, керагидан ҳам ортиқча штат бирликлари сақланиб турган бир пайтда, қуйи бўлинмалар зиммасига ҳаддан зиёд хизмат вазифалари юкланишига олиб келганлигини такидлаб ўтди.

Кўрсатиб ўтилган камчиликлар ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикасини ташкил этиш жараёнида ҳам муайян қийинчиликларни келтириб чиқарадики, натижада фаолиятнинг самарадорлигига салбий таъсир кўрсатади.

Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 майдаги «Ҳуқуқ-бузарликларнинг профилактикаси тўғрисида»ги Қонунига асосан ички ишлар органлари ўз ваколати доирасида ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир давлат дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир дастурларни ишлаб чиқиш, мамлакатдаги, айрим минтақалардаги, туманлар ва шаҳарлардаги криминоген вазиятни ўрганади, мавжуд кучлар ва воситалардан ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ҳамда уларни бартараф этиш, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга ошириш, шу жумладан ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этиш каби вазифаларни бажаришлари белгиланган.

Шу ўринда, ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизликни таъминлашда алоҳида ўринни эгаллайди.

Ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикасини мунтазам равишда ташкил этиш лозим эмас, балки уни зарурат туғилгандагина режали, куч ва воситаларни тўғри тақсимлаган ҳолда ташкил этилиши тақазо этади.

Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонунда «Ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ва муассасаларнинг айрим турдаги ҳуқуқбузарликлар профилактикасига, бу турдаги ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этишга, айрим тоифадаги шахсларни аниқлаш ва уларга профилактик таъсир кўрсатишга қаратилган махсус тадбирларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга оширишга доир фаолияти **ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси**», - деб таъриф берилган ва ўтказиш шартлари кўрсатиб ўтилган (24-модда).

Ҳуқуқбузарликлар махсус профилактикасининг ўзига хос хусусияти унинг қачон ва қайси вазиятда, қайси жиноятлар ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш учун ўтказилиши билан ажралиб туради.

Шунингдек, ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси алоҳида кўрсатма, топшириқ, буйруқ ва режалар асосида ташкил этилади ҳамда амалга оширилади. Бундан ташқари ушбу профилактиканинг чора-тадбирлари аниқ бир ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга йўналтирилади.

Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 майдаги «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонунининг қабул қилиниши, ҳуқуқбузарликлар махсус профилактикасининг тушунчаси ва унинг чора-тадбирларини ҳамда қайси тоифадаги шахсларга нисбатан ўтказилишини белгилаб берди.

Қонуннинг **25-моддасида** илгари судланган шахслар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси чора-тадбирлари, **26-моддасида** алкоғолни суиистеъмол қилувчи ёки гиёҳвандлик воситаларини, психотроп моддаларни ва ақл-ирода фаолиятига таъсир этувчи бошқа моддаларни истеъмол қилувчи шахслар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси чора-тадбирлари, **27-моддасида** вояга

етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси белгилаб берилди.

Ўзбекистон Республикасининг 2011 йил 5 октябрдаги «Алкоголь ва тамаки маҳсулотларининг тарқатилиши ҳамда истеъмол қилиниши чеклаш тўғрисида»ги Қонуни қабул қилиниб, сурункали ичкиликбозлик ва гиёҳвандликнинг олдини олиш ва уни тарғиб этувчи ҳолатларга қарши кураш йўналишларини ҳамда махсус профилактикасининг чора-тадбирларини белгилаб берди.

Қонуннинг 4-моддасида алкоголь ва тамаки маҳсулотларининг тарқатилиши ҳамда истеъмол қилиниши чеклаш, уларнинг салбий таъсири профилактикаси соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий йўналишлари қуйидагича кўрсатилган:

- фуқаролар соғлиғини сақлаш, алкоголь, тамаки маҳсулотларининг зарарли таъсиридан ҳимоя қилишга қаратилган ҳуқуқий, иқтисодий, ижтимоий ҳамда бошқа чора-тадбирлар мажмуини амалга ошириш;

фуқароларни маънавий-ахлоқий жиҳатдан тарбиялашга, аҳоли, аввало, ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини тарғиб қилишга, уларнинг соғлиғига алкоголь ва тамаки маҳсулотларини истеъмол қилиш билан боғлиқ таҳдидларнинг олдини олиш ҳамда бундай таҳдидларни камайтиришга қаратилган профилактика, маърифий фаолиятни ташкил этиш ва амалга ошириш;

алкоголь ва тамаки маҳсулотларининг ишлаб чиқарилиши ҳамда реализация қилиниши соҳасидаги давлат назоратини таъминлаш, шунингдек бундай маҳсулотларнинг тарқатилиши ҳамда истеъмол қилиниши чеклашга, уларнинг салбий таъсири профилактикаси-га, жамиятда соғлом турмуш тарзини қарор топтиришга қаратилган давлат дастурларини амалга ошириш;

алкоголь ва тамакига қарам бўлиб қолган шахсларга тиббий-санитария ёрдами кўрсатишнинг самарали тизимини яратиш;

алкоголь ва тамаки маҳсулотларини истеъмол қилишнинг салбий таъсири профилактикаси, шунингдек алкоголь ва тамакига қарамлик диагностикаси ҳамда уни даволаш соҳасидаги илмий тадқиқотларни ривожлантириш;

соғлом турмуш тарзини тарғиб қилишда ҳамда алкоголь ва тамаки маҳсулотларининг тарқатилиши ва истеъмол қилиниши чеклаш ва уларнинг салбий таъсири профилактикаси соҳасидаги давлат сиёсатини рўёбга чиқаришга қаратилган профилактика, маърифий тадбирларни амалга оширишда оммавий ахборот воситаларининг, нодавлат нотижорат ташкилотларининг кенг иштирок этиши учун ташкилий-ҳуқуқий шарт-шароитлар яратиш.

Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 27 октябрь кундаги “Наркологик касалликлар профилактикаси ва уларни даволаш тўғрисида”ги қонуни гиёҳвандлик, сурункали ичкиликбозлик каби салбий ижтимоий иллатларнинг олдини олиш ҳамда уларга мубтало бўлган шахслар билан махсус профилактик чора-тадбирларнинг амалга оширилишини белгилаб беради.

Илгари судланган шахслар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси чора-тадбирлари шахснинг ижтимоий хавфлилик ҳолати, у муқаддам содир этган жиноят таснифи, тури ҳисобга олинган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 13, 34, 78, 79, 80-моддалари асосида тоифаларга ажратган ҳолда ташкил этилиши лозим. Жазони ижро этиш муассасаларидан бўшатишган шахслар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ҳамда шарт-шароитларини

аниқлаш, бартараф этиш, илгари судланганларга ижтимоий-маиший жиҳатдан ва ишга жойлашишда ёрдам кўрсатиш орқали амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасаларини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2019 йил 29 майдаги 4342-сонли қарори ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Вояга етмаганларга ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатишни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2021 йил 3 августдаги 490-сонли қарори қаровсиз ва назоратсиз қолган вояга етмаганларни салбий таъсирлардан асраш мақсадида марказга жойлаштириш тартибини белгилаб беради. Ушбу қарорлар бир қараганда махсус профилактик фаолиятига тааллуқли эмасдек туюлсада, аммо ушбу муассасаларга жойлаштириладиган вояга етмаганларнинг тоифалари аксарият ҳолларда махсус профилактик тадбирларни амалга оширилиши жараёнида аниқланиши мумкин. Шу боисдан махсус профилактиканини ташкил этилишини тақазо этувчи сабаб ва шарт-шароитларни аниқлашда ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бошқа тадбирларининг ташкил этилиши алоҳида рол ўйнаб, уларни ташкил этишни белгилаб берувчи ҳуқуқий асослар ўз ўзидан ҳуқуқбузарликлар махсус профилактикасининг ҳуқуқий асоси бўлиб ҳам ҳисобланади.

Хулоса қиладиган бўлсак, ҳуқуқбузарликларнинг махсус профи-лактикасини тартибга солувчи қонун ва қонун ости ҳужжатларини бугунги замон талабидан келиб чиқиб, такомиллаштириб бориш уларда янги усул ва шаклларнинг қўлланилишини белгилаш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

АДАБИЁТЛАР:

1-Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т., 2023.

2-Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 16 сентябрда қабул қилган «Ўзбекистон Республикаси ички ишлар органлари тўғрисида»ги қонуни.

3-Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 майдаги «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонуни. //lex.uz.